Akademik Grozdanka Gojkov
Visoka vaspitačka škola „M. Palov“ Vršac
i Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu [1]
UDK: 371.95
ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.371-411
Originalan naučni rad

MORALNOST I USPEH DAROVITIH STUDENATA[2]

Apstrakt: Tekst nastoji da sagleda odnos poimanja moralosti i uspeha na studijama više grupa studenata društveno-humanističkih smerova. Ideja koja je u osnovi ovoga istraživanja odnosi se na pitanje značaja moralnosti za uspeh darovitih na studijama i predstavlja, u izvesnom smislu, proveru teze o postojanju sinergije intelekta i moralnosti kod darovtih. Dakle, reč je o testiranju hipoteze o statističkoj značajnosti veze seta vrlina koje studenti smatraju moralnošću sa uspehom na studijama. Indirektno se razmatra pitanje uticaja epistemološkog razvoja pojedinca na moralni razvoj, odnosno kompatibilnost moralnosti i darovitosti, dakle, etičkog i intelektualnog. Nalazi ukazuju na velike individualne razlike u pogledu značaja koji studenti pridaju moralnosti; veza između uspeha na studijama i poimanja moralnosti je slaba, te se mali deo varijanse može objasniti shvatanjima moralnnosti; u faktorskoj strukturi 1. faktor strukturišu vrednosti: poštovanje sebe, poštovanje drugih; samo jedno značenje moralnosti je značajan prediktor uspeha na studijama; reč je o doslednosti kao značenju moralnosti.

Uvod

U teorijskom pristupu problemu istraživanja možda je najbolje poći od kratkog osvrtanja na činjenicu da istorija pamti da je više kognitivno i kreativno moćnih ličnosti umesto da bude okrenuto društvu, poboljšanju kvaliteta života čoveka, doprinosima svetskom znanju, te da mera njihovih izvanrednih sposobnosti i vrlina bude korist koju će drugi imati od njih, nažalost svoje kognitivne moći, izvanredne sposobnosti, manifestovalo često u razarajućim efektima (dr Džozef Mengele, Leni Rifenstal...) Svakako da bi iza ovoga mogli konstatovati da na pitanja moralnosti darovitih ima mesta gledati od najranijeg doba, te da se ne zadovoljavamo samo njihovom identifikacijom brzine mišljenja

[1] g_gojkov@telekom.open.rs
[2] tekst je rađen u okviru projekta finansiranog od strane Ministarstva prosvete i nauke R. Srbije za period 2010-2014, br. 179036 ; Tema projekta: “Pedagoški pluralizam kao osnova strategije obrazovanja”

i njegove dalekosežnosti, kreativnosti i sl., nego i time kako bi ona mogla jednoga dana doprineti društvu. Zato se očekuje da bi usmeravanje darovitih išlo i u smeru pro društvenih potreba, jer istraživanja nalaze da postoji veza između ranih performansi i produkcije u odraslom dobu**.** Zato se smatra značajnim da karakteru darovitih treba posvetiti punu pažnju, jer bi dobar karakter mogao biti posrednik ka velikim postignućima, ili u suprotnom, visoke kognitivne moći mogle bi biti razornih efekata. Od velikog je značaja da se bolje sagleda veza moralnih principa sa snagom uma; da se shvati kako se darovitost nosi sa svojim velikim potencijalom za dobro i za zlo i da se uoče mogućnosti susretanja i preplitanja „dužnosti srca" sa izuzetnošću uma.

Pojmovno određenje i teorijske osnove

Za pojmovno određenje i teorijsko fundiranje pitanja koje je u osnovi istraživanja značajne su ideje Džoan Friman (2008) koja smatra da je moralnost čisto praktični koncept, a ne teorijski, te da kao takva služi za regulisanje zajedničkog života u društvu. Za moralnost je, po njoj, značajna kulturna i istorijska dimenzija, što otežava njeno precizno definisanje. Ipak, ista autorka smatra da se može prihvatiti lista osobina moralno darovitih osoba (Spreacker, 2001.) Među značajnima, izdvaja sledeće:

- U susretu sa interpersonalnom dilemom opredeljuje se za etičko sredstvo, a ne neko drugo.
- Ne ispoljava javno osećanja ako takav osećaj preti da kompromituje njegove vrednosti.
- Odan je i odgovoran prema principima i dobrim ciljevima.
- Identifikuje se sa ljudima koji nisu njegovo okruženje.
- Saoseća sa prestupnicima, ali ne odobrava njihove prestupe.
- Primećuje i priznaje sopstvene nedostatke.

U razmatranju odnosa moralnosti i darovitosti, Džoan Friman (Džoan Friman, 2008) posmatra značenje moralnosti iz ugla motivacije i navodi mišljenje Bebea i dr. (Bebeau, Rest & Narvaez, 1999) po kome moralna motivacija znači dati prioritet moralnim vrednostima nad ličnim vrednostima. O odnosu moralnosti i darovitosti, i Frimanova smatra da je moralnost neraskidivo povezana sa "mudrošću", i navodi da mudrost zavisi od pojedinca u kontekstu. Sternbergov (2003) primer mudrih ljudi – Nelson Mendela, Majka Tereza, Martin Luter King i Mahatma Gandi – svi potpadaju pod zapadni judejsko–hrišćanski model, ona je dopunila

spiskom ličnosti koje su imale drugačije ideje moralnosti, ali su isto tako snažno uticale na druge (Ajatolah Homeini i Osama bin Laden koji su takođe bili poštovani zbog svoje mudrosti, kao što su bili drugovi Lenjin i Staljin. Za Nemce, Hitler je bio (i nekima još uvek jeste) krajnji domet moralnosti i mudrosti, kao što je to danas u Severnoj Koreji Kim Jung II (Friman, Dž., op.cit.). Po njenoj oceni, ne manjkaju ljudi koji su spremni da vode druge po svojim vizijama moralnosti, a to može biti dijametralno suprotno od vizija drugih ljudi. Milioni ljudi mogu da slede bilo koju od ovih vizija. Ova je činjenica u osnovi interesovanja brojnih autora na polju darovitosti za pitanja odnosa moralnosti i darovitosti.

Istraživanja u oblasti moralnosti, pa i darovitih, zasnivaju se obično na teorijama Pijažea i Kolberga, zbog njihovog bavljenja razvojem moralnosti. Poznati nalazi o stepenima moralnosti Kolbergove (Kohlberg, Lorenz) teorije moralnosti pružaju mogućnost da se moralni stadijumi vide kao lestve kojima se pojedinac u svom moralnom sazrevanju penje (Kohlberg, 1984; Leroux, 1986). Osnovom moralnih stadijuma smatraju se kognitivni organizacioni stadijumi. Pojedinci se individualnom brzinom pomeraju kroz nivoe, bez preskakanja. Prema Kolbergu, uočljiva su tri nivoa sa po dva stadijuma. Prekonvencionalan-usmeren fizičkim posledicama, drugi, konvencionalan-moralnost je podrška ustanovljenom redu i post-konvencionalni-autonoman ili principijelni nivo-najviši nivo, rukovođen svešću o značaju moralosti. Kolberg smatra da najveći broj odraslih, uglavnom ostaje na konvencionalnom nivou (prema Friman, Dž., op.cit). Za naše istraživanje značajno je da autori poput Holahana i Searsa (1995) navode nalaze Termanove studije koji nalaze da daroviti pokazuju veće prihvatanje zakona i moralnih normi, dakle jače ispoljavanje moralnosti (Holahan i Sears, 1995). I drugi istraživači (Herrnstein i Murray,1994) izveštavaju o značajnoj vezi između intelektualnih sposobnosti i moralnog ponašanja, čime zaključuju da je malo verovatno da će se intelektualna elita, koja podrazumeva visoke intelektualne sposobnosti ogrešiti o moralne, a time i zakonske norme. U Americi se na osnovu ovoga formiraju pretpostavke o moralnoj superiornosti darovitih, pa se ovo dalje manifestuje u obuci darovite dece u umećima za vođstvo. Oni se, kao potencijalni lideri, osposobljavaju da budu entuzijasti, da lako komuniciraju, da rešavajiu probleme, u samokontroli i savesnosti, kao što se vodi briga o razvoju njihovih intelektualnih sposobnosti (Sisk, 2001). No, u literaturi se navode i nalazi istraživanja koja, suprotno prethodnom, nagoveštavaju da su i daroviti podložni amoralnom

ponašanju, te da su zbog neadekvatne usmerenosti česti slučajevi maloletničke delinvencije darovitih (George, 1992). Frimanova, međutim, tvrdi da u njenom detaljnom pregledu za Kancelariju za standarde u obrazovanju (Office for Standards in Education-Ujedinjeno Kraljevstvo), svetskih naučnih istraživanja o razvoju darovitih, nije uspela da pronađe nikakav dokaz veće moralne slabosti kod darovitih (Freeman, 1998) U prilog ovome ide konstatacija da je veza između moralnosti i intelekta često proveravana posmatranjem razlika između polova, te su ova istraživanja došla dotle da se smatra da bi dokaz velikih razlika između polova, u smislu da su devojčice koje više poštuju zakon znatno inteligentnije, mogao da vodi ka zaključku da je moralnost povezana sa darovitošću (Dž. Friman, op.cit). Do tada, veruje se da nema potpune sigurnosti u jaku vezu između intelekta i moralnosti**.**

Pitanja odnosa darovitosti i moralnosti daleko su još uvek od razjašnjenosti, između ostalog i zbog toga što je svaka pojava ponaosob kompleksna i nedovoljno razjašnjena. Kontradiktorni nalazi istraživanja, a i sama životna uveravanja, događaji, otvaraju i uvek iznova podstiču interes za njih. Nejasnoće o odnosu među ovim pojavama nisu skorašnje. Počele su još istraživanjima Ser Fransis Galtona (u Africi- 1869) kojima je iznosio tvrdnje o vezi visoke inteligencije i visoke moralnosti. Smatrao je da su visoke sposobnosti vezane za kulturu, pa i rasu, naciju i pol. Verovao je u nepromenljivu nalsednost sposobnosti i moralnosti. Čitav vek nakon ovih istraživanja Kamin (1974) dokumentuje da je prvih godina XX veka, emigracija u SAD kontrolisana manipulacijom IQ testova kako bi se razotkrila nemoralnost. Psiholozi u Njujorku su mentalnim testiranjem proveravali emigrante koji nisu znali engleski kada su, bolesni i iscrpljeni, raspoređivani sa brodova. Psiholozi, belci, su smatrali da je IQ čista i objektivna mera, na koju ne utiče kultura (kao što neki još uvek veruju). Njihovi rezultati su pokazali da su 83% Jevreja, 87% Rusa, 80% Mađara i 79% Italijana „maloumni“. Zbog bezbedne budućnosti časnog američkog društva, kako su sami tvrdili, te moralno siromašne „rase“ ne smeju da budu primane, ali zato „rasama“ koje su imale bolje rezultate iz Britanije, Kanade i Skandinavije treba da se dozvoli ulaz (Dž. Friman, 2002. a). Pregled istraživanja Muraja i Hernstajna u radu *Krive* (1994) takođe govori o vezi između inteligencije i vrlina, ponavljajući tvdnje Galtona da: „visoka inteligencija obezbeđuje zaštitu od padanja u kriminal“ (str. 235). Artur Džensen (Arthur Jensen) je takođe smatrao da su IQ i zločin

povezani. On je tvrdio da 60% crnaca iz Amerike imaju IQ manji od 90, a da zločine vrše osobe sa IQ između 75 – 90.

Ajsenk (Eysenck) se, takođe, u svojoj knjizi *Genije* (1995), u kojoj su data istraživanja perioda dužeg od jednog veka, uglavnom, slagao sa Galtonom, iako je njega u manjoj meri zanimala rasa. Ali Ajsenku, svi geniji su muškarci, a razlike u polovima, pisao je, „su naravno genetske". On je ovo dokazao tako što je pokazao kako je genije vezan visokim rezultatima na njegovoj skali psihoticizma, na kojoj su muškarci imali dva puta veće rezultate od žena. Pravi genije, zaključio je, zahteva psihopatologiju, što se kod muškaraca češće sreće nego kod žena. On je ipak priznao da visoka psihopatija podrazumeva finu liniju između života ostvarenog univerzalnim priznanjima i života obeleženog kriminalom.

Moralnost se, kao posebna kategorija, obično vezuje za prodruštvene vrednosti (humanost, pravdu, istinu, poštenje...) i za karakter koji se procenjuje na skali pravednosti i razlikuje se od ličnosti koja se odnosi na opise kojima se karakteriše indivudualnost. Zato mnogi smatraju da je moralnost deo ličnosti koji ukazuje na vezu pojedinca sa društvom, a moralni razvoj sažima egzistencijalni problem ovoga u snalaženju ličnosti u konfliktnim situacijama između ličnih potreba i društvenih obaveza. Iz ovakvih shvatanja proizašlo je mišljenje da je za običnog čoveka, njegov moralni kod deo njegovog života i načina življenja. Tako Dž. Friman (2002.a) navodi primer da ako se džeparenje ceni u određenoj okolini, a pojedinac ima inteligenciju i potrebnu spretnost, može da postane uspešan u džeparenju, a i da stekne poštovanje ljudi oko tebe. Visoko inteligentni, uz veliku verovatnoću, neće biti uhvaćeni. Populacija u zatvorima je, naravno, sačinjena od ljudi koji su bili uhvaćeni i prosečna inteligencija zatvorenika je skromna.

Pored prethodnog, i pitanje merenja moralnosti je značajno za temu kojom se bavimo u ovom radu. Dž. Friman ga otvara na vrlo odgovoran način, smatrajući da posmatranje pitanja iz testova inteligencije govori o sistemu vrednostii autora testova koji su, i još uvek su, uzeti zdravo za gotovo i za koje se pretpostavlja da su kulturno univerzalne. Po njenoj oceni su najpre autori ovih testova bili belci, anglosaksonski protestanti (WASP), po odluci pripadnici protestantske etike (Weber, 1930). Skoro sto godina kasnije, testovi su i dalje pravljeni na osnovu starih kako bi se na njih gledalo kao na punovažeće, i tako se nastavila nit testiranja za WASP moralnost. Na pitanja iz morala daju se IQ

bodovi za društveno poželjne odgovore, iako je dete možda neiskreno da bi ostavilo dobar utisak, a u stvarnosti se drugačije ponaša. Dva primera iz dva najpopularnija IQ testa, koji ista autorka navodi slikovito govore o ovome:

Iz Stenford-Bineove skale inteligencije:

- „Šta treba da se radi ako te drugi dečak/ devojčica udari, a to nije želeo/la?“ Tačan odgovor, za koji se dobija najviše poena, mora da podrazumeva hrišćanski ideal o praštanju. Ovde ne postoji moral oko za oko, zub za zub: nema govora o osveti časti koja postoji u mnogim delovima sveta.

Iz Wekserove skale inteligencije za decu:

- Šta treba da radiš ako vidiš da se voz bliži slomljenom mostu? Moralni odgovor jeste da treba da podigneš svoju malu ruku i daš signal vozaču da stane. U nekim delovima Brazila, deca kažu da bi pobegli kako bi se zaštitili. Ovo je, po zapadnjačkoj moralnosti, sebično ponašanje. Ali, Frimanova smatra ovo neispravnim, jer neka deca iz Brazila nikada nisu videla voz i u ovakvoj situaciji normalna je reakcija strah i sl., odnosno nesnalaženje, a ne davanje signala.
- Šta treba da radiš ako mlađe dete počne da se bije sa tobom? Da bi imalo dobar rezultat, dete bilo koje starosti bi reklo da bi zaštitnički obgrlili slabije dete i da bi mu objasnili, kao mamica iz pesmice, da to nije pametna ideja. Ali, u sirovosti i rasulu svakodnevnog života, deca često odgovore - ja bih ga udario, jer na taj način mlađe dete može da uvidi da se ne kači sa većima od sebe; poruka ovoga je – opameti se. Frimanova pita: koji je zaista bolji odgovor, a moglo bi se dodati i realniji, iskreniji?

Prethodni stavovi i primeri merenja, koji su po oceni pomenute autorke neadekvatni, obrazloženi su i navođenjem Weberovih stavova (Weber, 1930), koje podržava i sama Frimanova, a koji smatraju da su svetovi psihologa i deteta različite kulture i različiti sistemi moralnih vrednosti, te da još uvek dominira prethodno pominjana protestantska etika, a ovo je doprinelo zapadnjačkoj pretpostavci u testiranju da će deca iskreno davati sve od sebe, tako da se na poređenja među njima normalno gleda kao na poređenje među najboljima. Laganje se ne očekuje i ne dozvoljava pri rešavanju testova za određivanje koeficijenta inteligencije (Dž. Friman, op. cit.). Iza ovoga, postavlja se pitanje: šta sa često konstatovanom pozitivnom korelacijom između

rezultata na testovima inteligencije i testova moralnosti, kao što je Kolbergov popularni test moralnog razvoja (1984)? Pretpostavljena moralnost nekih pitanja na tom testu je sumnjiva, smatra Frimanova i, dajući jedan primer, postavlja pitanje: kako bismo odgovorili na ovaj zadatak pre nego pročitamo tekst koji sledi:

„Jedan bračni par je jako siromašan. Žena umire a muž ne može da priušti lekove koji su potrebni da bi je spasio. Pretpostavka je da on ne može da nabavi lekove zato što nema dovoljno novca i njegova voljena žena će da umre. Pitanje za dete jeste da li čovek treba da provali u neku apoteku i ukrade ono što mu treba.“

Njeno pitanje odnosi se na sledeće: kakvo to društvo primorava čoveka da pomisli na tako drastično nemoralno delo da bi spasao svoje voljene? Većina razvijenih zemalja ima adekvatne društvene olakšice, obezbeđuju osnovne lekove i medicinske tretmane. Kakve intelektualne akrobacije treba darovita deca u Evropi da izvedu da bi dobili bod na ovom testu kada žive u humanom društvu koje obezbeđuje lekove kao nešto neophodno? Frimanova smatra da se ovde od dece očekuje da igraju igru osoba koji prave testove. Pametnije dete zna kako to da radi. Ali, ako bi dete dublje razmislilo i postavilo sebi pitanje u smislu društvenog morala, ono bi jednostavno izgubilo taj bod na testu. Ovaj primer govori dosta o tome koliko su odgovori na testu društveno poželjni, a ponašanje u realnom životu je drugačije. Ista autorka navodi da u pregledu velikog broja istraživanja o inteligenciji i moralnosti, nije našla prepoznatljivu vezu između izmerene darovitosti i ponašanja u realnosti (Pagnin & Andreani, 2000). Studija male darovite dece je pokazala da iako su njihovi rezultati bili veći od prosečnih u testiranom moralnom rasuđivanju, njihovo ponašanje na igralištu ralikovalo se od ovoga (Abroms, 1985). O ovome govori i Rathman (1992) nalazeći da „IQ objašnjava samo malo od razvoja moralnog rasuđivanja“ (str. 330). On smatra da do povezivanja viših moralnih rezultata dece sa visokim IQ-om dolazi zbog njihovih posebnih odnosa sa odraslim osobama, odnosno zbog toga što intelektualno darovita deca daju poželjne odgovore na testovima moralnosti, ili kako pomenuti Rothman smatra znaju kako se igra igra. Zato ovaj autor, kao drugi poput njega, smatra da ne postoji značajna veza između visokog IQ i morlanog ponašanja.

Ako je suditi po zaključcima Dž. Friman, dokazi o jakoj vezi, pozitivnoj ili obratno, darovitosti i moralnosti, mogu se naći samo u testovima, kako ona kaže (Dž. Friman, 2008). Pitanja u testovima zasnivaju se na zapadnjačkom shvatanju moralnosti. Ona

ne prihvata postojanje, tj. dokazanu vezu između moralnosti i darovitosti, kod dece ili odraslih. Navodi da su čak neki veoma talentovani ljudi kulturno izuzeti od obaveze da dele istu moralnost kao većina drugih. Stereotip boemskog umetnika lakog morala se može videti u ponašanjima, na primer, Pabla Pikasa, Augustus Džona, Džeksona Poloks ili Lusijena Frojda i čini se generalno prihvatljivije nego što bi bilo kod nekog računovođe (Dž. Friman, 2008). Posmatranjem pitanja koje ovde diskutujemo iz ugla stvarnosti, života oko sebe, Frimanova se pita zašto uopšte pokušavamo da pomažemo darovitima i na koji ih način podstičemo? Po njenoj oceni, savremene vrednosti su, ustvari, samo glazure koje imaju i previše pukotina i rupa, te je u savremenom zeitgeistu (duhu vremena) puno razočarenja u Zapadnom svetu, tako da ne postoji jasan i siguran stav o tome da li su pravi putevi odabrani po pitanju podsticanja darovitih. Kao ilustraciju ovih rezignacija, autorka navodi stav da bombaši samoubice nisu manje inteligentni od onih ljudi koji se trude da grade mir u svetu. I jedni i drugi duboko veruju u moralnost onoga što čine, smatra Frimanova (ibidem). Ovde bi bilo dobro mesto da se postavi pitanje značaja usmeravanja darovitih u moralnom pogledu. Obično se na njihov razvoj, kao i na razvoj uopšte, gleda kao na podsticanje kognicije, a moralnost je danas potisnuta ne samo kada su daroviti u pitanju. Značajno pitanje bi, takođe, bilo: kuda ide ovaj svet? Tehnizacija i informatizacija obrazovanja potisnula je vaspitanje. Vaspitanje je, čak, potisnuto iz pedagoške terminologije. I, eto, odgovora na prethodna pitanja. Ono čemu se poklanja pažnja, to se i razvija. Shodno ovome, značajno je osvrnuti se na stavove teorije etičke kompetencije. Moralnost se u teoriji etičke kompetencije shvata kao sposobnost koja se može razvijati, a odnosi se na set sposobnosti koje vode ka visokim etičkim ostvarenjima (Tirri &Pehkonen, 2002). Načini ostvarivanja moralnosti zavise, uglavnom, od lično usvojene moralnosti, onoga u šta pojedinac veruje da je najbolji način. Nasuprot ovome, Frimanova brani tezu o nepostojanju razlika između darovitih i onih koji to nisu, smatrajući da daroviti nemaju većih zahteva za moralnošću od drugih ljudi, ali da imaju sposobnosti da razumeju moralne zagonetke u životu i da sagledavaju razloge u društvenom kontekstu. Iza ovoga postavlja se pitanje: da li će oni zaista da koriste svoju nadarenost kako bi razumevali i videli različite tačke gledišta (Friman, Dž., op.cit,str.)? Zato je potrebno zadržati se ovde još malo na suštini moralnosti.

Osvrnimo se još na trenutak na moralnost za koju se, kako je prethodno pomenuto, smatra da se ogleda u pro društvenim vrednostima (empatiji, humanosti, pravdi...), te se definisanje moralnosti u suštini odnosi na razlike u shvatanju karaktera. Hevighurst i Tab (Havighurst i Tab, 1949) smatraju da se karakter prosuđuje na skali pravilnog ili pogrešnog, za razliku od osobenosti (ličnosti) koja obuhvata samo one opise koji ocrtavaju individualnost neke osobe u ne evaluativnom smislu. Tako se karakter posmatra kroz ljubav, etiku, dobročinstvo, poverljivost ... koje, pored drugih vrednosti, osoba mora da poseduje. Osobenost se, sa druge strane, odražava kroz interesovanja za muziku, umetnost, književnost, sport, rekreaciju, putovanja itd. Psihosocijalna definicija moralnosti Martina L. Hofmana (1979) ističe vezu pojedinca sa društvom i naglašava egzistencijalni problem moralnosti, odnosno balansiranja ličnih i društvenih odnosa, tj. potreba: „Moralnost je deo ličnosti koji tačno ukazuje na istinsku vezu nekog pojedinca sa društvom, a moralni razvoj sažima egzistencijalni problem toga kako ljudi izlaze na kraj sa neizbežnim konfliktom između ličnih potreba i društvenih obaveza.“ (str. 958). Na ovo pitanje nadovezuje se pitanje psihološke strukture moralnosti za koju se bihejvioristi pitaju da li je analogna kognitivnom „g“ faktoru, koji su religijski orijentisani pojedinci definisali kao verovanje i uključenje *svetosti* života ili sekularisti kao aktivno *proslavljanje* života? Gruber (1993), takođe, smatra da postoji više oblika moralnosti: moralnost prava (Kohlberg, Piaget), moralnost brige (Giligan); moralnost istine (Asch); moralnost slobode (Fromm, 1941); etiku rada (Veblen, 1914); planetarnu moralnost (Ehrlich & Ehrlich, 1991); religioznu moralnost“ (str. 8,9). Sve ove moralosti Gruber podvodi pod opštu životnu moralnost, koju smatra nadređenom kombinacijom moralnosti brige i planetarne moralnosti (1993, str. 9). U literaturi se sreću i druga shvatanja porekla moralnosti (teološko-Hunter, evolucionističko- Met Ridli (Matt Ridley, 1996), klasični pristupi- Mojsije Hadas (Moses Hadas, 1967, i u antičkoj Grčkoj- Homer, Sokrat, Platon, Aristotel- za koje se smatra da inspirišu humanističko liderstvo u modernom društvu i da vode ka opasnoj krajnosti, smatrajući normalnim da pojedinci sebe postave u centar univerzuma, bez osećaja za potrebe i neprilike drugih ljudi.

Moglo bi se, nakon prethodnog, zaključiti da nema spora u stavu da se moralnost svodi na vrednosti, ali da se kod tumačenja značenja vrednosti javljaju velika neslaganja. Kompleksnost moralnosti kao konstrukcije verovatno je u suštini nemogućnosti da

prodre ispod površine nedovoljnih definicija koje prikrivaju ovaj fenomen. Nejedinstvenost u shvatanjima značenja moralnosti velika je prepreka u neposrednom pedagoškom radu. Za pedagoški rad, kao i za istraživanja, otežavajuća je okolnost postojanje dva isključiva pristupa moralnosti: pragmatični i dogmatski. Pragmatično shvatanje odriče univerzalne i trajne vrednosti i naglašava njihovu prolaznost i kontekstualno vezivanje Švarc (Schwartz, 1992). Pragmatizam Švarca, utisak je, uzrok je što se moralnosti ne pristupa kao univerzalnom konceptu, te se savremene teorije i istraživanja, uglavnom, fokusiraju na razvojni aspekt moralnosti, na emocionalne i mentalne korelate, a prava suština i dubina fienomena moralnosti ostaje za sada još uvek nerazjašnjena. Za odnos darovitosti i moralnosti je ovo pitanje, takođe, značajno. Superiorna snaga uma, kako je prethodno već pomenuto, nije uvek dovoljna da obuzda neprincipijelne motive, amoralna ponašanja, te ne retko služi amoralnim svrhama, te genijalni um na isti način postaje veliko zlo za čovečanstvo, kao što mali broj briljantnih umova čini neprocenjivo blago društva.

Za teorijski okvir ovoga rada potrebno je pomenuti i ideje Frojda koji, za razliku od nagrade i kazne kao faktora promena, značajnim smatra introspektivno razumevanje sebe, događaja koji su uzrokovali moralno ponašanje. Frojd je, kao psihoanalitičar, verovao u mogućnosti analize u brisanju osećanja krivice koja može izbiti na površinu ako moralni principi ne priguše antisocijalne impulse pri svesnom ponašanju. Maslovljeva humanistička orijentacija fokusirana je na samousavršavanje putem samoostvarivanja, putem negovanja potencijala za pristojnost, autonomiju, ličnu integraciju tako što zadovoljavaju svoje potrebe za društvenom privrženošću i altruizmom. Iako se veruje da je uticaj Maslova bio veliki, posebno u psihologiji organizacije, danas se već nailazi na stavove o njihovoj prevaziđenosti, romantičnosti, kao i na narcisoidni uticaj na generacije 1970-tih (Friedman,1992)

Prethodno pominjani suštinski elementi moralnih teorijskih koncepata upućuju na konstataciju koja se nameće kao osnovni znak poređenja među njima, a to je odnos susretanja i kontrapunktova, odbijanja više nego dopunjavanja. Ovo je jedna od teškoća sa kojom se sreću istraživači moralnosti, a istovremeno i činjenica koja upućuje na razumevanje zašto istraživači više idu ka pitanjima razvoja umesto prirode moralnih vrednosti i verovanja. Ovo je razlog i dobrog prihvatanja teorija i istraživanja Pijažea i Kolberga, koje se bave moralnošću, a ipak ne diraju sadržaj paketa vrlina. Tako da ih moralni relativisti i pragmatisti mogu lakše da

prihvate. Dogmatisti mogu da se identifikuju sa svojim uvidima u sopstveno sazrevanje u prihvatanju onoga što oni smatraju da su stalne vrednosti.

Ipak, i pored svega prethodno rečenog za ovo istraživanje značajno je da se noviji radovi na polju darovitosti sve više posvećuju moralnom aspektu ovoga fenomena. Jedan od njih je svrha života kao moralna vrednost, koja se u literaturi sreće kao posebna darovitost u intrapersonalnoj inteligenciji (Seana Moran, 2009). Svrha je, dakle, unutrašnji moralni kompas, stabilna i uopštena namera da se uradi nešto što se smatra posebno značajnim za ličnost, a što ima i posledice koje prevazilaze lični kontekst (Damon, et.al.,2003). Neki autori, takođe naglašavaju da je svrha način saznavanja sebe i svoga mesta u svetu, koja je vrlo značajna kao regulator, odnosno koja pomaže u samoregulisanju načina na koji se neka osoba angažuje u kulturno vrednim aktivnostima (Zimmerman,2008), čime se naglašava da je vrednost ovoga svojstva intelektualne zrelosti iznad same ličnsoti (Gestottir i Lerner, 2007), što je za naše istraživanje značajno, jer se ovim dovode u vezu dve strane darovitosti moralna i intelektualna, koje su nas u ovom istraživanju svaka na svoj način interesovale i našle svoje mesto u posmatranju interaktivnosti ovih procesa kod darovitih. Glavna odrednica svrhe života u motralnom smislu podrazumeva to da je svrha unutrašnji kompas koji uključuje angažovanje u aktivnostima koje imaju uticaja na druge ljude, kao i samosvest i nameru, spremnost da se ovim putem ide dalje. Na svrhu mnogi autori gledaju kao na nameru u smislu psihološkog kibernetskog kontrolnog sistema (Marken, 1990) koji upravlja ponašanjem u smislu kontrole od spoljašnje stimulacije do unutrašnjih nagoveštaja (Kerpelman, 2001.).

Za teorijski okvir ovoga istraživanja značajno je i da mnogi autori svrhu smatraju aspektom intrapersonalne inteligencije, jedne od Gardnerovih (1999) inteligencija, a moglo bi se reći i biofiziološkim potencijalom obrade podataka na način koji vodi ka uspešnom rešavanju problema, odnosno novim rešenjima. Kao vid intrapersonalne inteligencije i svrha je, kako se inače smatra za intrapersonalnu inteligenciju, u izvesnom smislu moralna orijentacija**.** Seana Moran (2009) smatra da svrha predstavlja darovitost u intrapersonalnoj inteligenciji, koja, po njenoj oceni obrađuje podatke vezane za sopstvenu ličnost, identitet, samoregulisanje i za nečije mesto na ovome svetu. Ista autorka navodi da je svrha neverovatno dostignuće, ideal čije se javljanje kod mladih očekuje na uzrastu kraja srednje škole. Njena

istraživanja potvrdila su da su mladi postigli razvoj ovoga kvaliteta ličnosti na ovom uzrastu, iako ne u velikom procentu (26% od N-270 izražavalo je svrhu). Za ovo je istraživanje značajno to da se na svrhu kao aspekt moralnosti gleda kao na jednu od vrsta inteligencija. Erikson (1968) je, takođe, smatrao da je snažna intrapersonalna inteligencija značajna za osobe koje imaju potrebu da daju moralni doprinos svetu, te bi se iz ovoga ugla posmatrano moglo reći da moralna orijentacija intrapersonalne inteligencije priznaje uticaj jedne osobe na druge. Smatra se da se ove sposobnosti manifestuju kao potrebe pojedinaca da budu drugima od koristi. Sopstvene potrebe su, dakle, potisnute u drugi plan. (Eisenberg & Fabes, 1992**.;** Greenacre, 1956.; Kagan, 1989.). Empatija je još jedan od uglova moralne orijentacije, odnosno vid emocionalne komponente moralne darovitosti koji se izražava na način da mladi mogu bolje od drugih da shvataju sebe, svoje mogućnosti, kao i isto to kod drugih osoba na brižan način, sa izrazito izraženom empatijom **(**Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, Wagner, & Chapman, 1992.), a mnoga istraživanja naglašavaju i njihove izražene sposobnosti u postavljanju ciljeva sebi (Walker & Pitts, 1998.) u razumevanju namera (Fischer & Pipp, 1984.) u samoregulaciji (Eisenberg & Fabes, 1992.) i u upornosti (Parks, 1986.) i doslednm samoshvatanju. Dosledno samoshvatanje, kao prosocijalni pomagač, smatraju istraživači proteže se do svojih prošlih i budućih ličnosti (Hart & Fegley, 1995.). Samoshvatanje se definiše kao razumevanje i davanje smisla budućem razvoju., dakle kao svrha kojom se razvoj invidue kristališe i usmerava. Danas, smatraju mnogi autori da bi mladi trebalio što pre da imaju razvijene sposobnosti samoshvatanja, jer se svrhom, samoshvatanjem ne samo da razjašnjava, kristališe pravac delanja, nego postoje nalazi istraživanja kojima se tvrdi na je ovo svojstvo značajno, jer svrha kristališe razvoj tako što integriše ličnost (Damon, 2008**;** Moran, 2009**).** Nalazi mnogih istraživanja potvrđuju tezu o značaju svrhe, smisla života psihološki razvoj i stabilnost (Bundick, Yeager, King & Damon, 2009**,** Colby & Damon, 1992**).** Ali, pomenuta i druga istraživanja konstatuju da veliki broj osoba ne uspeva da dostigne ovu interpersonalnu integraciju. Ovo se posebno odnosi na osobe koje su više okrenute ka ličnim ciljevima (lične koristi), a manje na ono čime mogu da prevaziđu sebe, odnosno na ono što sami mogu da pruže drugima. Dakle, moglo bi se reći da većina dobro shvata sebe, ima definisane želje usmerene ka svojim potrebama, ali ne i prema drugima, u smislu potreba za doprinosom drugima (Gestdottir &

Lerner, 2007). Neka istraživanja nagoveštavaju da se u nekim kulturama, možda u SAD, smatra da su ka sebi orijentisani ciljevi norma; mnoge kulturolške poruke pojačavaju krajnju tačku lične sreće i životne satisfakcije (Diener & Diener, 1996). U ovakvim situacijama u potpunosti razvijena svrha može da bude izuzetna, darovita forma intrapersonalne inteligencije koja uključuje integraciju i posedovanje lične sposobnost da izvlači značaj iz ličnog iskustva. Tako se od strane pomenutih autora ovaj kvalitet, vezan za shvatanje smisla, izražava u samosvesti sopstvenih motiva za delovanje, prepoznavanje efekta nečijih odluka i ponašanja na druge, i buduću orijentaciju koja proširuje ova značenja, rezonovanje i efekte kroz životni plan jedne osobe (Gojkov, G. i A. Stojanović, 2010). U shvatanju pojma svrhe, mnogi autori smatraju da je ovde reč o posebnoj sposobnosti, koja se, kao i drugi vidovi darovitosti, izjednačava sa dostizanjem eksperstkog nivoa mnogo ranije nego što je to u skladu sa normama (Bloom, 1985; Feldman, 1986), te je definišu kao izvanredno ili prevremeno postignuće. Dakle, može se zaključiti da mnogi autori oba ova svojstva, uobičajene karakteristike darovitih primenjuju i na svrhu, čime se širi prostor darovitosti izvan područja akademskih postignuća i na izvanredna postignuća na područje liderstva i moralnosti (Morgan & Gardner, 2006). Ovo je argument više za novije teorije darovitosti koje uz sposobnosti naglašavaju i značaj načina na koje pojedinci koriste svoje sposobnosti u konstruktivne društvene svrhe (Renzulli, 2002). Moglo bi se iza ovoga reći da u teorijski okvir ovoga istraživanja ulazi i shvatanje o višestrukosti inteligencije (Gardner 1983,1999), te nas ovo uverava u mogućnosti da se pretpostavi veza epistemološkog i moralnog razvoja.

Prethodno pominjani opozitni nalazi istraživanja i stavovi autora o odnosu darovitosti i moralnosti govore o nemogućnosti dosadašnje metodologije da prodre ispod površine velike složenosti fenomena kao što su darovitost i moralnost, a posebno kad se u tu složenost uključi još i suodnos ove dve pojave, argumenata za i protiv je više nego onih koji se oko nečega slažu. Kako je ovo istraživanje pedagoški usmereno, pojavi suodnosa između fenomena darovitosti i moralnosti prustupa sa pedagoškog stanovišta, dakle, sa verom da kod darovitih ima više moralnosti i da bi se većim podsticanjem ova moralnost mogla kod darovitih jače manifestovati, sistem vrednosti bi trebalo da bude veća briga svih faktora vaspitanja, iako nas rezultati mnogih istraživanja uveravaju da poštenje zavisi od situacije, a ne od internalizovanog,

doslednog niza vrednosti, jer kao što smo videli ima i drugačijih nalaza, a i otpornost na kontekst može da se vežba. Kao podršku ovome je stav Piečovskog, koji smatra da od sistema vrednosti zavisi da li će intelektualna i kreativna darovitost da se koristi u pozitivne ili negativne svrhe. Zato i on smatra da više pažnje treba posvetiti moralnosti darovitih (Piečovski (1997).

Metodološki okvir

Ideja koja je u osnovi ovoga istraživanja odnosi se na pitanje značaja moralnosti za uspeh darovitih na studijama i predstavlja u izvesnom smislu proveru teze o značaju sinergije intelekta i moralnosti kod darovitih.

Namere istraživanja odnose se na potrebu da se sagleda odnos moralnosti i uspeha na studijama, te su, s toga, zadaci ovoga istraživanja:

1. sagledavanje vrednosti koje studenti podvode pod značenje moralnosti, dakle skiciranje njihovog shvatanja moralnosti;
2. sagledavanje značenja moralnosti kod darovitih studenata;
3. sagledavanje odnosa značenja moralnosti i uspeha na studijama kod darovitih studenata.

Dakle, reč je o testiranju hipoteze o statističkoj značajnosti veze seta vrlina koje studenti smatraju moralnošću sa uspehom na studijama. Indirektno se razmatra pitanje uticaja epistemološkog razvoja pojedinca na moralni razvoj, odnosno kompatibilnosti moralnosti i darovitosti, dakle, etičkog i intelektualnog.

Istraživanje je eksplorativnog tipa i nastoji da sagleda odnos poimanja moralosti i uspeha na studijama više grupa studenata društveno-humanističkih smerova sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Nišu, Učiteljskog fakulteta Univeziteta u Beogradu-Nastavno odeljenje u Vršcu i Visoke vaspitačke škole „M.Palov“ u Vršcu. Uzorak je bez verovatnoće, hotimični, čini ga 299 studenata, od kojih je 69 studenata sa prosečnim ocenama na studijama iznad 8.5, a koji su i u srednjoj školi bili u vrhu, spadali u 10% najuspešnijih i koji su u ovom istraživanju smatrani potencijalno darovitim. Studenti su ispunili štampanu verziju upitnika za vreme jednog časa marta 2011. godine. Trebalo je kratko da skiciraju svoja shvatanja o tome šta za njih znači biti moralan, odnosno da navedu vrednosti koje su najbolje izražavale njihovo shvatanje moralnosti. Izbor vrednosti nije bio ograničen.

Nezavisna varijabla odnosi se na: značenje koje studenti daju moralnosti, odnosno, šta podrazumevaju pod moralnošću, šta za njih znači biti moralan, a zavisna na uspeh studenata na studijama. U istraživanju je korišćena metoda sistematskog neeksperimentalnog posmatranja. Manipulisanje varijablama radi njihove namerne promene nije činjeno, ali su statističkim analizama vršene statističke zamene za eksperimentalne kontrole. Takođe se pored ekspirijskog metoda kvantitet nastojao pretvoriti u kvalitet, da bi se našla veza ovih podataka sa teorijskim okvirom. Stoga je sintezom podataka u istraživanju u izvesnom smislu korišćen sistemski pristup. Osnovno opredeljenje za ovakav pristup našli smo u samim pojavama koje se istražujuju, dakle u kompleksnosti moralnosti i darovitosti, kao i u do sada još nedokučenom njihovom međuodnosu.

Od statističkih postupaka korišćena je korelaciona analiza (koeficijent multuple korelacije), linearna regresiona analiza, metoda „stepwise, faktorska i klaster analiza.

Nalazi i interpretacija

1. Značenje moralnosti i prosečna ocena na studijama

Ispitanici su navodili koja sve značenja pridaju moralnosti, šta za njih sve znači biti moralan. Svako od navedenih značenja moralnosti je definisano kao posebna dihotomna varijabla, sa sledećim vrednostima: značenje prisutno, značenje odsutno. Veza između seta ovih varijabli (značenje moralnosti) i prosečne ocene tokom dosadašnjih studija ispitana je linearnom regresionom analizom, metodom „stepwise“. Ova analiza je izvršena u tri koraka, pri čemu su se u poslednjem koraku u modelu našle tri varijable**:** ***poštenje i poštovanje sebe*** kao značenja moralnosti, kao i varijabla koja ukazuje na to da li ispitanik zna ili ne zna šta je to moralnost (da li ima neki pojam o tome, ili da li se izrazio o tome).

Tabela 1.1
Koeficijent multiple korelacije (R) i njegov kvadrat u modelu sa tri prediktora[1] i uspehom na studijama kao zavisnom varijablom

Model	R	R kvadrat	Korigovani R kvadrat
3	.295	.087	.075

Model	R	R kvadrat	Korigovani R kvadrat
3	.295	.087	.075

[1] Prediktori: značenja moralnosti-poštovanje sebe, značenje moralnostri-ne znam, značenje moralnosti-poštenje

Iz **tabele 1.1** vidimo da je veza između seta od tri prethodno navedena prediktora i uspeha na studijama ***slaba.*** Međutim, ovaj nalaz ipak možemo smatrati značajnim, jer ukazuje na to da se bar jedan deo varijanse uspeha na studijama može objasniti značenjima koja studenti pridaju moralnosti.

Iz **tabele 1.2** vidimo kakva je priroda veze između značenja moralnosti i uspeha na studijama. Naime, studenti za koje moralnost znači poštovati sebe, kao i oni koji uopšte imaju neki pojam moralnosti teže da imaju bolji uspeh na studijama. U izvesnoj meri je iznenađujuć sledeći nalaz: studenti koji u svoj pojam moralnosti *ne uključuju* poštenje, imaju bolji uspeh na studijama (u odnosu na one koji moralnosti pridaju značenje poštenja). Šta ovo dalje znači iz ovoga nalaza ne može se sigurnošću tumačiti, te bi svako tumačenje ovoga nalaza bilo sasvim slobodna konstrukcija. Pretpostavke ostavljamo za sledeće istraživanje. Značajna je činjenica da se nalaz odnosi na ukupan broj studenata, kao i da se samo 2 vrednosti mogu smatrati značajnim prediktorom uspeha na studijama, a ostalih 22 nisu bile diskriminativne za uspeh studenata. Ovo sa vrednostima isključenim iz regresione analize (tabela 2) govori o tome da je sistem vrednosti studenata do neke mere povezan sa uspehom na studijama. Poštenje i poštovanje sebe su osnovne vrednosti koje koreliraju sa uspehom na studijama. Koliko je ova veza u ovom slučaju stvarna ili slučajna, ostaje za druge detaljne provere, a ovde dalje upitanost kako to da se u ovom setu nisu našle i druge vrednosti iz seta koji su studenti sami formirali kao značajne odrednice moralnosti.

Na osnovu prethodnog, moglo bi se zaključiti da uspeh na studijama korelira značajno sa vrednošću ***poštovanje sebe.*** A, ovaj nalaz može se smatrati osnovom za prihvatanje hipoteze o vezi moralnosti, tj. vrednosti kojima su studenti označavali svoje shvatnje moralnsti i uspeha.

Tabela 2.2
Standardizovani regresioni koeficijenti (beta) i njihova značajnost (p) u modelu sa tri prediktora i uspehom na studijama kao zavisnom varijablom

Model- značenje moralnosti	Standardizovani koeficijenti Beta	t	p
poštovanje sebe	.171	2.733	.007
ne znam	-.170	-2.723	.007
poštenje	-.156	-2.490	.013

Tabela 2.3
Prediktori isključeni iz regresione analize

Model–značenje moralnosti	Beta	t	p
3 vaspitanje	-.043	-.679	.498
vernost	-.032	-.515	.607
vrednoća	.038	.608	.544
druželjub	.009	.141	.888
doslednost	.083	1.334	.184
iskrenost	.009	.138	.890
mirna savest	.059	.941	.348
optimizam	-.109	-1.751	.081
pravednost	.016	.259	.796
poštovanje drugih	-.054	-.760	.448
poštovanje različitosti	-.105	-1.670	.096
poštovanje društvenih normi	.082	1.276	.203
poštovanje tudje privatnosti	.051	.809	.420
poštovanje zahteva religije	.023	.368	.713
poštovanje svih moralnih normi	.021	.334	.738
praštanje	-.112	-1.798	.074
privrženost porodici	-.005	-.076	.940
racionalnost	.027	.430	.668
razumevanje	-.086	-1.361	.175
skromnost	.085	1.330	.185

tolerancija	-.034	-.549	.583
humanost	.054	.863	.389

U **tabeli 2.3** navedena su značenja moralnosti koja su studenti navodili kao sadržaje svoga shvatnja moralnosti, ali koje nisu u statistički značajnoj vezi sa uspehom na studijama i koja su, zbog toga, isključena iz regresionog modela.

3. Značenje moralnosti i prosečna ocena na studijama *kod potencijalno darovitih studenata*

Veza između značenja moralnosti i prosečne ocene na studijama kod potencijalno darovitih studenata ispitana je linearnom regresionom analizom, metodom „stepwise". Kriterijum potencijalne darovitosti bila je prosečna ocena na studijama koja je veća od ili ***jednaka 8,5.*** Potencijalno darovitih studenata u uzorku ***ima 69***. Pokazalo se da je kod ovih studenata samo jedno značenje moralnosti značajan prediktor uspeha na studijama. Reč je o ***doslednosti kao značenju moralnosti***. Dakle, doslednost se kao značenje moralnosti javlja kao prediktor uspeha, što bi se moglo uzeti kao potvrda teze o vezi moralnosti i uspeha. Statističke provere dalje ovo potvrđuju.

Tabela 3.1
Koeficijent multiple korelacije (R) i njegov kvadrat u modelu sa jednim prediktorom[1] i uspehom na studijama kao zavisnom varijablom

Model	R	R kvadrat	Korigovani R kvadrat
1	.248	.062	.046

[1] Prediktor: doslednost

Iz **tabele 3.1** vidimo da je veza između doslednosti kao značenja moralnosti i uspeha na studijama kod potencijalno darovitih studenata slaba. Međutim, ovaj nalaz ipak možemo smatrati značajnim, jer ukazuje na to da se bar jedan deo varijanse uspeha na studijama kod potencijalno darovitih može objasniti određenim značenjem koje ovi studenti pridaju moralnosti.

Tabela 3.2
Standardizovani regresioni koeficijent (beta) i njegova značajnost (p) u modelu sa prediktorom *doslednost kao značenje moralnosti* i zavisnom varijablom *uspeh na studijama*

Model- značenje moralnosti	Standardizovani koeficijent	t	P
	Beta		
doslednost	.248	2.003	.050

Iz **tabele 3.2** vidimo kakva je priroda veze između doslednosti kao značenja moralnosti i uspeha na studijama kod potencijalno darovitih studenata. Naime, potencijalno daroviti studenti za koje moralnost znači doslednost teže da imaju bolji uspeh na studijama (u odnosu na svoje potencijalno darovite kolege za koje moralnost nema značenje doslednosti).

Tabela 3.3
Prediktori isključeni iz regresionog modela

Model- značenja moralnosti		Beta	t	P
1	vaspitanje	-.133	-1.071	.288
	vernost	.037	.299	.766
	vrednoca	.053	.427	.671
	iskrenost	.136	1.098	.277
	mirna savest	.151	1.219	.227
	optimizam	-.114	-.921	.361
	pravednost	-.100	-.804	.425
	poštenje	-.086	-.693	.491
	poštovanje drugih	.024	.189	.851
	poštovanje različitosti	.110	.882	.381
	poštovanje društvenih normi	-.100	-.807	.423
	poštovanje tudje privatnosti	.169	1.375	.174
	poštovanje zahteva religije	.045	.357	.722
	poštovanje svih moralnih normi	.004	.028	.978
	privrženost porodici	.037	.299	.766

postovanje sebe	.038	.298	.767
racionalnost	-.143	-1.158	.251
razumevanje	-.107	-.862	.392
skromnost	-.125	-.953	.344
tolerancija	-.070	-.559	.578
humanost	.054	.428	.670

U **tabeli 4.3** navedena su značenja moralnosti koja su potencijalno daroviti navodili kao značajne u objašanjavanju svoga shvatanja moralnosti, ali koja nisu u statistički značajnoj vezi sa uspehom na studijama i koja su, zbog toga, isključena iz regresionog modela.

4. Značenja moralnosti

Iz tabele 6.1 vidimo da studenti *moralnosti* pridaju čak 25 različitih značenja. Samo jedno od tih značenja je prisutno kod blizu polovine (46%) ispitanika. Reč je o shvatanju moralnosti kao poštovanja društvenih normi. Sva ostala značenja su kod studenata prisutna u znatno manjem postotku (22,6% ili manje). Kako je poštovanje društvenih normi uopštena kategorija, a obzirom da ne postoji nijedna druga vrednost koju većina ispitanika pridaje moralnosti, moglo bi se pretpostaviti da postoje individualne razlike u pogledu značenja koja se pridaju moralnosti. Podaci sledeće tabele daju jasniju sliku vrednosnog sistema ispitanih studenata.

Tabela 4.1
Frekvence i procenti ispitanika kod kojih su prisutna ili odsutna određena značenja *moralnosti*

Značenja moralnosti		**Frekvenca**	**Validni procenat**
1. vaspitanje			
	prisutno	30	***10.9%***
2. vernost			
	prisutno	4	1.5%
3. vrednoća			
	prisutno	6	2.2%
4. druzeljublje			

	prisutno	2	.7%
5. doslednost			
	prisutno	6	2.2%
6. iskrenost			
	prisutno	20	7.3%
7. mirna savest			
	prisutno	12	4.4%
8. ne znam			
	prisutno	2	.7%
9. optimizam			
	prisutno	5	1.8%
10. pravednost			
	prisutno	27	9.9%
11. poštenje			
	prisutno	37	***13.5%***
12. poštovanje drugih			
	prisutno	62	***22.6%***
13. poštovanje različitosti			
	prisutno	12	4.4%
14. poštovanje društvenih normi			
	prisutno	126	***46.0%***
15. poštovanje tudje privatnosti			
	prisutno	12	4.4%
16. poštovanje zahteva religije			
	prisutno	11	4.0%
17. poštovanje sopstvenih moralnih normi			
	prisutno	55	***20.1%***
18. praštanje			
	prisutno	2	.7%
19. privrženost porodici			
	prisutno	10	3.6%
20. poštovanje sebe			
	prisutno	27	9.9%
21. racionalnost			
	prisutno	4	1.5%
22. razumevanje			
	prisutno	6	2.2%
23. skromnost			
	prisutno	8	2.9%
24. tolerancija			

	prisutno	13	4.7%
25. humanost			
	prisutno	30	***10.9%***

Prethodna slika vrednosnih sistema svih ispitanih studenata mogla bi se interpretirati iz ugla epietemološkog razvoja koji daje moralnosti mogućnost da se posmatra iz razvojnog ugla, te bi se nalaz o izraženosti velike individualnnosti modao smatrati nivoom veće sofisticiranosti, fleksibilnosti i nezavisnosti u smislu zrelosti osoba. Vrednosti koje su navodili ispitani studenti i koje čine set vrednosti za koje su smatrali da ih treba izdvojiti govore o tome da preovladava nota prodruštvenih vrednosti, dakle ne bi se moglo reći da su manifestovane individualističke vrednosne orijentacije.

5. Značenja moralnosti kod potencijalno darovitih studenata

Tabela 5.1
Frekvence i procenti potencijalno darovitih studenata kod kojih su prisutna ili odsutna određena značenja *moralnosti*

značenje moralnosti		**Frekvenca**	**Validni procenat**
1. vaspitanje			
	Prisutno	4	6.3%
2. vernost			
	Prisutno	1	1.6%
3. vrednoća			
	Prisutno	2	3.2%
4. druzeljubivost			
	Prisutno	0	.0%
5. doslednost			
	Prisutno	2	3.2%
6. iskrenost			
	Prisutno	4	6.3%
7. mirna savest			
	Prisutno	3	4.8%
8. ne znam			
	Prisutno	0	.0%
9. optimizam			
	Prisutno	1	1.6%

10.	pravednost	Prisutno	6	9.5%
11.	poštenje	Prisutno	4	6.3%
12.	poštovanje drugih	Prisutno	15	***23.8%***
13.	poštovanje različitosti	Prisutno	1	1.6%
14.	poštovanje društvenih normi	Prisutno	31	***49.2%***
15.	poštovanje tudje privatnosti	Prisutno	4	6.3%
16.	poštobanje zahteva religije	Prisutno	3	4.8%
17.	poštovanje sopstvenih moralnih normi	Prisutno	15	***23.8%***
18.	prastanje	Prisutno	0	.0%
19.	privrženost porodici	Prisutno	1	1.6%
20.	poštovanje sebe	Prisutno	11	***17.5%***
21.	racionalnost	Prisutno	1	1.6%
22.	razumevanje	Prisutno	1	1.6%
23.	skromnost	Prisutno	4	6.3%
24.	tolerancija	Prisutno	4	6.3%
25.	humanost	Prisutno	11	***17.5%***

Iz **tabele 5.1** vidimo da je samo jedno od brojnih značenja moralnosti prisutno kod približno polovine (49,2%) potencijalno darovitih studenata. Reč je **o *poštovanju društvenih normi***. U set sa ovi vrednostima mogle bi ući i one koje spadaju u ***poštovanje drugih (23,8%),*** što bi grupu prodruštvenih vrednosti uvećalo i zajedno činilo preko 70%, čime bi se daroviti mogli svrstati u osobe sa naglašenom prosocijalnom moralnom tendencijom, odnosno

čime bi se njihov sistem vrednosti mogao definisati kao prosocijalan. A, ovo bi ih u izvesnom smislu razlikovalo od ukupnog broja ispitanih studenata.

Drugi momenat koji vodi u pravcu jače moralne autonomije i veće moralne zrelosti je činjenica da u znatnom broju izražavaju ***poštovanje sopstvenih moralnih normi (23,8%), kao i poštovanje sebe (17,5%),*** što zajedno, takođe, čini značajan procenat (41,3%). Ostala značenja moralnosti su kod ovih studenata prisutna u znatno manjem procentu. Na osnovu prethodnog moglo bi se zaključiti da ipak postoji razlika između potencijalno darovitih studenata kao izdvojene grupe i ukupnog broja studenata, te da se potencijalno daroviti razlikuju po tome što naglašavaju ***poštovanje sebe (17,5%)***, što je sa ***poštovanjem sopstvenih moralnih normi (23,8%)*** blizu ***poštovanju društvenih normi.*** Ovaj bi se nalaz mogao smatrati indikativnim u smislu da su potencijalno daroviti studenti orijentisani više ka sebi i da imaju jaču svest o sopstvenoj vrednosnoj orijentaciji, koja im je u izvesnom smislu orijentir u ponašanju, što ne mora da znači da vrednosti koje čine ovaj set nisu prodruštvene. Ono što ovaj nalaz govori je da oni imaju izraženu svest o sopstvenom sistemu vrednosti. Ovo bi, ako bi se drugim nalazima potvrdilo, bilo dokaz o pomenutoj teoriji o svrsi života kao moralnoj vrednost, koja se u literaturi sreće kao posebna darovitost u intrapersonalnoj inteligenciji (**Seana Moran, 2009**). Poštovanje sopstvenih moralnih normi moglo bi se tumačiti i kao što to čine neki autori kao saznavanje sebe i svoga mesta u svetu, koja je vrlo značajna kao regulator, odnosno koja pomaže u samoregulisanju načina na koji se neka osoba angažuje u društveno vrednim aktivnostima (Zimmerman,2008), čime se naglašava da je vrednost ovoga svojstva intelektualne zrelosti iznad same ličnosti (Gestottir i Lerner, 2007). Ovo bi se moglo smatrati značajnim, jer se ovim dovode u vezu dve strane darovitosti moralna i intelektualna, koje su nas u ovom istraživanju svaka na svoj način interesovale i našle svoje mesto u posmatranju interaktivnosti ovih procesa kod darovitih. U ovom slučaju ***poštovanje sopstvenih moralnih*** normi moglo bi se tumačiti kao postojanje unutrašnjeg kompasa koji bi mogao da uključuje angažovanje kad su u pitanju potrebe drugih, a mogao bi značiti i jaču samosvest i nameru u smislu psihološkog kibernetskog kontrolnog sistema (Marken, 1990) koji upravlja ponašanjem u smislu kontrole od spoljašnje stimulacije do unutrašnjih nagoveštaja (Kerpelman, 2001).

Poštovanje sopstvenih moralnih normi kao naglašene moralnosti kod potencijano darovitih studenata moglo bi se

interpretirati iz ugla Perijeve (1970) epistemološko razvojne teorije, te bi se postojanje naglašene potrebe o poštovanju sopstvenih moralnih normi moglo smatrati kao prihvatanje relativizma i značaja posebnog konteksta ili sistema preporuka. Ovo znači da su potencijalno daroviti studenti svesni značaja razmatranja raznih perspektiva. Svest o relativizmu konteksta mogao bi biti osnova ***poštovanju sopstvenih moralnih normi,*** a osnova ovoga epistemološki nivo razvoja, ili veza intelekta i moralnosti.

Problem je u ovom nalazu što ne znamo šta čini strukturu vrednosnog sitema koji je podveden pod zajednički imenitelj ***poštovanje soptvenih moralnih normi,*** te nam ovo ostaje za drugo istraživanje, a na ovom mestu može se samo pretpostavljati da je reč o zrelim psihološkim strukturama do koje se prema Dabrovskom dolazi »pozitivnom dezintegracijom«, te bi se ovaj nalaz mogao smatrati zrelom autonomijom, ali nemamo podataka koliko je ona usmerena empatijom, osetljivošću, privrženošću, identifikacijom sa drugima, »agape ljubavlju«, kako bi je nazvao Bovan (Gowan , prema: Friman, 2008). A, koliko je reč o narcizmu, sebičnosti i sl. Ovaj bi se nalaz mogao porediti sa nalazima do kojih su, ispitujući adolescente, došli Piečovski i Kolangelo. Oni su našli da postoje dva različita tipa darovitih:

(1) ***racionalno altruistički tip*, koji** poseduje kratkoročne ciljeve i pomalo je okupiran introspekcijom i

(2) **introspektivno emotivni tip**, koji pokazuje više interesovanja za razumevanje životnih egzistencijalnih značenja. Naš nalaz pristaje uz prvi tip, odnosno svrstava ispitane darovite u kategoriju racionalističko altruističkih, koji znaju svoje vrednosti. Nemamo dovoljno informaicija da zaključimo koliko su zainteresovani za razumevanje egzistencijalna značenja, te bi bilo značajno u novom istraživanju fokusirati ovo pitanje, jer bez odgovora na njega nema sigurnosti ni ocena o moralnoj autonomiji. Skloni veri u snagu darovitosti i njen uticaj na moralnost za interpretaciju nalaza na koji se osvrćemo koristimo i konstatciju da Perijev model sugeriše da je možda pojednostavljeno da smatramo da su moralne vrednosti pravila koja se predvidljivo primenjuju pri svakoj moralnoj dilemi. U prilog značenja nalaza koji komentarišemo ide i shvatanje Kolbergovog najvišeg nivoa moralne zrelosti (stadjum br. 6), kao i Dabrovskijev stadjum br. 5, koji su kognitivno dovoljno fleksibilni da vagaju alternative pre nego što presude kako, gde i kada da ih primene. Po Kolbergovim standardima potrebna je i emotivna zrelost da se osete nijanse onoga što je ispravno, što je u skladu i sa Dabrovskijevim standardima. Nedavna istraživanja kulture i

konformizma (Bond & Smith, prema Friman, 2008), u kojima je otkriven pad u konformističkom ponašanju u poslednjih četiri decenije, naročito u „individualističkim“, za razliku od „kolektivističkih“ država, takođe može da signalizira opšti porast individualizma i sebičnosti, što bi nalaz o kome diskutujemo odvelo u drugom pravcu. Naravno da bi jasnija slika trebala sigurnije podatke o suštini vrednosti o kojima diskutujemo.

6. Faktorska analiza značenja moralnosti

Nakon izbacivanja značenja moralnosti koja imaju veoma malu varijansu, izvršena je faktorska analiza preostalih značenja moralnosti metodom glavnih osa, sa Kajzerovim kriterijumom za određivanje broja faktora i varimaks rotacijom. Ekstrahovano je 6 faktora.

Tabela 6.1
Matrica rotiranih faktorskih opterećenja

	Faktor					
Značenje moralnosti	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
poštovanje drugih	**.725**	-.006	-.043	.042	-.063	-.033
poštovanje sebe	**.675**	-.010	-.066	.000	-.001	-.082
poštovanje društvenih normi	-.132	**.921**	-.228	-.036	-.182	-.054
poštovanje svih moralnih normi	-.154	-.401	-.185	-.008	-.193	-.243
poštenje	-.108	.000	**.625**	.002	.383	-.093
vaspitanje	-.037	-.052	.450	.059	-.108	.052
tolerancija	.072	-.009	.106	**.765**	-.008	-.009
iskrenost	-.041	-.019	.007	.015	**.549**	.048
humanost	-.033	.040	.054	-.098	.104	.571
pravednost	-.147	-.073	-.137	.241	.214	.291
privrženost porodici	.020	-.012	.006	-.043	.065	-.099

Iz **tabele 6.1** vidimo da su se značenja moralnosti grupisala na sledeći način:
1. faktor – poštovanje drugih, poštovanje sebe**;** 2. faktor – poštovanje društvenih normi; 3. faktor – poštenje, vaspitanje; 4. faktor – tolerancija; 5. faktor – poštenje, iskrenost; 6. faktor – humanost, pravednost.

Tabela 6.2
Varijansa objašnjena pojedinim faktorima

Faktor	Ukupno	% Varijanse	Kumulativni %
1	1.065	9.684	9.684
2	1.020	9.271	18.955
3	.719	6.532	25.487
4	.661	6.009	31.497
5	.595	5.407	36.904
6	.504	4.583	41.487

Iz **tabele 6.2** vidimo da 6 faktora objašnjavaju 41,5% varijanse značenja moralnosti.

7. Faktorska analiza značenja moralnosti *kod potencijalno darovitih studenata*

Tabela 7.1
Matrica rotiranih faktorskih opterećenja

	Faktor				
Značenje moralnosti	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
poštovanje drugih	**.886**	-.124	.049	.009	-.006
poštovanje sebe	**.695**	-.099	-.053	-.089	.010
pravednost	-.142	**.590**	-.124	-.157	.440
humanost	-.082	**.560**	-.081	-.048	-.045
postovanje svih moralnih normi	-.087	-.537	-.230	-.079	.030
poštovanje drugih normi	-.169	.395	-.024	.088	.000
poštenje	-.078	-.040	**.827**	-.025	-.009
iskrenost	.041	.024	**.555**	-.051	-.051
vaspitanje	-.029	-.022	-.063	**.761**	.133
privrženost porodici	-.052	.059	-.022	**.639**	-.064
tolerancija	.037	-.036	-.048	.082	**.877**

Nakon izbacivanja značenja moralnosti koja imaju veoma malu varijansu, izvršena je faktorska analiza preostalih značenja moralnosti na **poduzorku potencijalno darovitih**. Korišćen je

metod glavnih osa, sa Kajzerovim kriterijumom za određivanje broja faktora i varimaks rotacijom. Ekstrahovano je 5 faktora.

Iz **tabele 7.1** vidimo da su se značenja moralnosti kod potencijalno darovitih grupisala na sledeći način:
1. faktor – poštovanje drugih, poštovanje sebe; 2. faktor – pravednost, humanost, odsustvo značenja poštovanje moralnih normi, poštovanje društvenih normi; 3. faktor – poštenje, iskrenost; 4. faktor – vaspitanje, privrženost porodici; 5. faktor – pravednost, tolerancija.

Tabela 7.2
Varijansa objašnjena pojedinim faktorima

Faktor	Ukupno	% varijanse	Kumulativni %
1	1.344	12.222	12.222
2	1.139	10.352	22.573
3	1.080	9.821	32.394
4	1.047	9.516	41.910
5	.990	8.999	50.909

Iz **tabele 7.2** vidimo da 5 faktora objašnjavaju 50,9% varijanse značenja moralnosti kod potencijalno darovitih.

Iz prethodnih podataka nameće se zapažanje da su kod potencijalno darovitih studenata, kao i kod ukupnog broja ispitanih, prvi faktor strukturisale iste vrednosti. Visoke komunalitete imaju jedino vrednosti ***poštovanje drugih i poštovanje sebe.*** Razlika je u % varijanse koja je izraženija kod darovitih studenata.

8. Klaster analiza značenja moralnosti

Izvršena je klaster analiza značenja moralnosti, metodom „dva koraka“ (*TwoStep Cluster Analysis*).

Tabela 8.1
Distribucija klastera

		N	% od kombinovano	% od ukupno
Klaster	1	93	34.1%	31.1%
	2	122	44.7%	40.8%
	3	58	21.2%	19.4%

	Kombinovano	273	100.0%	91.3%
Isključeno		26		8.7%
Ukupno		299		100.0%

Iz **tabele 8.1** vidimo da su u analizi dobijena tri klastera. Takođe, primećujemo da je najviše ispitanika u drugom klasteru, nešto manje u prvom, a najmanje u trećem.

Profili dobijenih klastera u pogledu značenja moralnosti su sledeći:

1. **u prvom klasteru** je shvatanje moralnosti kao *poštovanja društvenih normi* prisutno kod većine ispitanika (skoro 80%), moralnost kao *poštovanje sopstvenih moralnih normi* kod blizu 40%, dok su ostala značenja skoro u potpunosti odsutna u ovoj grupi ispitanika;
2. **u drugom klasteru** ne postoji ni jedno značenje koje je prisutno kod većine (kod više od 50%), a najzastupljenije značenje moralnosti je *poštenje* (oko 30%);
3. **u trećem klasteru** *poštovanje drugih* kao značenje moralnosti je prisutno kod svih (100%), dok su ostala značenja uglavnom odsutna.

Na **grafikonima 2.1-2.4** prikazani su profili klastera.

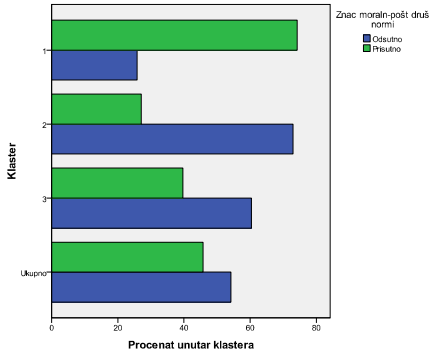

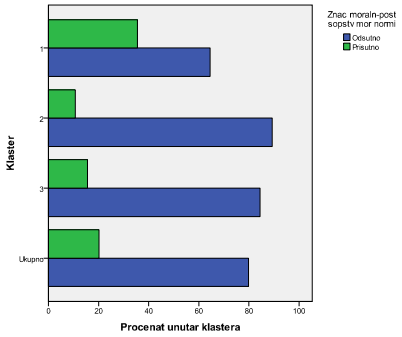

Grafikon 2.1 % ispitanika unutar svakoga klastera
Grafikon 2.2 % ispitanika unutar svakoga klastera kod kod kojih je značenje *poštovanje društvenih moralnih normi* kojih je značenje *poštovanje sopstvenih moralnih normi* prisutno/odsutno *normi* prisutno-odsutno

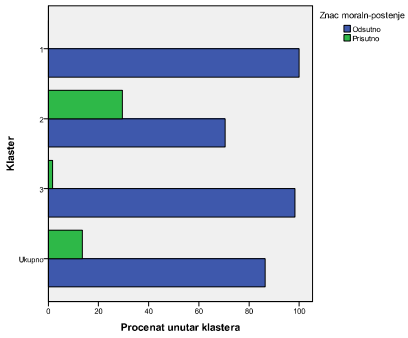

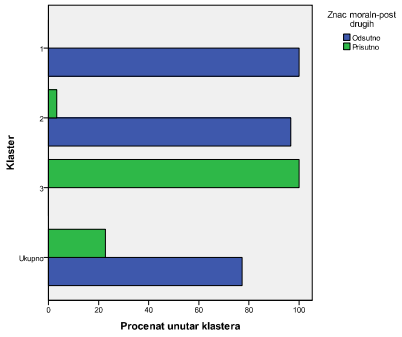

Grafikon 2.3
Procenat ispitanika unutar svakog klastera kod **Grafikon 2.4.** % ispitanika unutra svakoga klastera kojih je značenje *poštenje* prisutno/odsutno kod kojih je značenje *poštovanje drugih* prisutno- odsutno.

9. Razlike između potencijalno darovitih i ostalih u pogledu značenja moralnosti

Razlike između potencijalno darovitih ispitanika i ostalih, u pogledu značenja koja oni pridaju moralnosti, ispitane su kanoničkom diskriminativnom analizom, metodom „stepwise". Iz **tabele 9.1** vidimo da je analiza izvršena u dva koraka, pri čemu se u drugom koraku u modelu našla samo varijabla: ***poštovanje sebe*** kao značenje moralnosti. Ostale varijable su izbačene iz analize, jer nisu davale značajan doprinos razlikovanju između grupa.

Tabela 9.1
Varijable ubačene/izbačene iz analize

Korak	**Varijabla ubačena u analizu**	**Vilksova lambda**							
		Statistik	df1	df2	df3	Egzaktni F			
						Statistik	df1	df2	p
1	Znac moraln-postovanje sebe	.965	1	1	199.000	7.293	1	199.000	.008

Tabela 9.2
Ajgen-vrednosti diskriminativnih funkcija

Funkcija	Ajgen-vrednost	Kanonička korelacija
1	.058	.234

Iz **tabele 9.2** vidimo da je u analizi izdvojena samo jedna kanonička diskriminativna funkcija. Takođe primećujemo da je korelacija između diskriminativne funkcije i potencijalne darovitosti niska, tj. da postoje male razlike između potencijalno darovitih i ostalih u pogledu diskriminativne funkcije.

Tabela 9.3
Značajnost diskriminativne funkcije

Funkcija	Vilksova lambda	Hi-kvadrat	df	P
1	.945	11.118	2	.004

Iz **tabele 9.3** vidimo da je funkcija koja je izdvojena analizom *statistički značajna.*

Tabela 9.4
Proseci diskriminativne funkcije kod potencijalno darovitih i ostalih

Potencijalno daroviti	Funkcija
	1
ostali	-.143
potenc. daroviti	.400

Iz **tabele 9.4** vidimo da je diskriminativna funkcija više izražena kod potencijalno darovitih nego kod ostalih. Imajući u vidu koje varijable definišu diskriminativnu funkciju, može se reći da potencijalno daroviti u većoj meri (u većem broju) smatraju da je moralnost poštovanje sebe, u odnosu na ostale. Iako je već u prehodnim koracima statističke analize moglo da se zaključi da ima osnova za potvrdu pretpostavke ovim se potvrđuje teza o značaju sinergije intelekta i moralnosti kod darovitih studenata. Potvrđuje se značaj vrednosti *poštovanje sebe* kao prediktora uspeha darovitih studenata na studijama, a time i značaj njihovog epistemološkog razova, odnosno kompatibilnost moralnosti i darovitosti, dakle etičkog i moralnog.

Zaključna razmatranja

Pitanje koje je u osnovi ovoga istraživanja odnosilo se na kompatibilnost darovitosti i moralnosti, te se istraživanjem proveravala teza o vezi moralnosti i uspeha potencijalno darovitih studenata. Kako je ova veza statistički značajna, u tumačenju ovoga mogli bismo ovaj nalaz komparirati sa nalazima ranijeg istraživanja, kojim je činjen pokušaj da se sagleda u kojoj je meri izražena svrha, ideal života, kao izraz darovitosti, ranije zrela manifestacija intrarpersonalne inteligencije i orijentacije kojom se daroviti pojedinac usmerava, samoreguliše svoje angažovanje u

društveno vrednim aktivnostima. Činjenica da ispitani članovi MENSE imaju jače izraženu orijentaciju u smislu svrhe svoga angažovanja i jače samorazumevanje, doslednije samoshvatanje kao kritičku sposobnost koja vodi ka većim akademskim postignućima, kao i ka ukupnom doprinosu društvu u kome žive, govori o vezi intelekta i uspeha (Gojkov, G i A. Stojanović, 2010). Međutim, svrha se konceptualizovala samo kod 18% ispitanika, što je, ako uzmemo u obzir da je reč o visoko selekcionisanoj populaciji, podatak koji ukazuje na mogućnost da svrha kao intrapersonalna intelektualna sposobnost može visoko da korelira sa uspehom, ali da nije sigurno da će se u velikom broju ovaj vid moralne darovitosti naći čak ni u ovako visoko selakcionisanoj populaciji. Dakle, ovaj nalaz govori o vezi darovitosti i moralnosti, ali i da ne mora svaka darovitost da podrazumeva i visoku moralnost.

Isto tako i naše istraživanje ističe zaključak da se kod potencijalno darovitih studenata uočava *poštovanja sebe* kao prediktora uspeha na studijama, što upućuje na zaključak o značaju intrarpersonalne inteligencije i orijentacije kojom se daroviti pojedinac usmerava, samoreguliše svoje angažovanje u društveno vrednim aktivnostima kao prediktora uspeha na studijama, zatim o prisustvu jačeg samorazumevanja, doslednijeg samoshvatanja kao kritičke sposobnosti koja vodi ka većim akademskim postignućima, čime s emože zaključiti o postojanju sinergije intelekta i moralnosti kod darovitih studenata, a time i o značaju njihovog epistemološkog razvoja, odnosno kompatibilnosti moralnosti i darovitosti, etičkog i moralnog, ali uz naglašenu meru opreza, jer, iako je nađena statistički značajna veza između moralnosti i uspeha na studijama, visina te veze nije tolika da bi se sa sigurnošću moglo tvrditi da je ona česta, ili da će se naći kod velikog broja darovitih. Naprotiv, činjenica da ova veza objašnjava tek petinu varijanse govori, slično prethodno pomenutom nalazu ranijeg istraživanja, da ne mora svaka intelektualna da podrazumeva i moralnu darovitost, što se slaže sa nalazima pominjane Dž. Friman i dr. S' toga bi praktična aplikacija nalaza ovoga istraživanja bila u skladu sa pedagoškom orijentacijom Piečovskog kao izazova, potrebe za jačim naglašavanjem moralnosti u vaspitanju, a posebno obrazovanju, koje sve više dobija instrumentalnu, tehnokratsku notu, sve potrebnije, što je opozitno sa zaključkom brojnih istraživača, pa i same autorke o moralnosti kao posebnoj vrsti inteligencije. A, ovo dalje otvara pitanje pristupa istraživanjima odnosa ovih varijabli, zatim pitanju odnosa IQ i akumulacije

vaspitno-obrazovnih iskustava, pitanju veze između moralnog rasuđivanja i moralne odgovornosti, kako je to Gruber opisivao (1985), te da, čak i da prihvatimo stavove po kojima je način da se izbegnu teškoća o utvrđivanju kompatibilnosti između darovitosti i moralnosti da prestanemo da razmišljamo o njihovim odnosima i da, umesto toga, razmotrimo mogućnost da je, kako je već rečeno, moralnost jedan *oblik* darovitosti, to ne umanjuje etički imperativ istraživanja drugih oblika darovitosti i njenu povezanost sa moralnim ponašanjem. A, takođe nas ne oslobađa pedagoške obaveze da u radu sa darovitima imamo na umu osećanja sada preminulog psihologa koji je u Drugom svetskom ratu preživeo holokaust.

„Moje su oči videle ono čemu niko ne treba da prisustvuje. Gasne komore koje su izgradili obrazovani inženjeri. Decu koju su otrovali obrazovani lekari. Novorođenčad koju su ubile obučene medicinske sestre. Žene i bebe koje su ubili ljudi koji su završili srednje škole i fakultete. Tako da ja sumnjam u obrazovanje. Moj zahtev vama je: pomognite vašim učenicima da budu humani. Vaši napori nikada ne smeju da stvaraju učene monstrume, vešte psihopate, ili obrazovane Aichmane (Adolf Eichmann poznat kao „arhitekta holokausta). Čitanje i pisanje i sricanje i istorija i aritmetika su važne jedino ako služe da učenici postanu ljudi / humani (Kirsi Tirri (2002).

Literatura:

- Abroms, K.I. (1985). 'Social giftedness and its relationship with intellectual giftedness', 2. in J. Freeman, (Ed.) *The Psychology of Gifted Children: Perspectives on Development and Education.* Chichester:
- Allen and Unwin. Zilmer, E.A., Harrower, M. Rizler, B.A. & Archer, R.P. (1995). *The Quest for the Nazi Personality*: *a Psychological Investigation of Nazi War Criminals*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Brown, D.G., & Lowe, W.L. (1951). Religious beliefs and personality characteristics of college students. *Journal of Social Psychology,* 33, 103-129
- Bundick, M. J., Yeager, D. Y.,King, P., & Damon, W. (2009, in press). Thriving across the life span. In W. F. Overton & R. M. Lerner (Eds), *Handbook of lifespan human development.* New York: Wilney.
- Colby, A., & Damon, W (1992). *Some do care: Ccontemporary lives of moral commitment.* New York: Free Press

- Damon, W. (2008). *The path to purpose: Helping our children find their calling in life.* New York: Free Press.
- Damon, W., Menon, J., & Bronk, K. C. (2003). The development of purpose during adolescence. *Applied Developmental Science, 7*(3), 119–128.
- David Fulton. Herrnstein, R.J. & Murray, C. (1994), *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life.* New York: Free Press.
- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science, 7*, 181–185.
- Eccles, J. S. (2008). The value of an off-diagonal approach. *Journal of Social Issues, 64*(1), 227–232.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1992). Emotion, regulation and development of social competence. In M. S. Clark (Ed.), *Review of personality and social psychology, Vol. 14. Emotion and social behavior* (pp. 119–150). Newbury Park, CA: Sage.
- Emmons, R. (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality.* New York: Guilford Press.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis.* New York: Norton.
- Eysenck, H.J. (1995) Genius: the Natural History of Creativity. Cambridge: Cambridge
- Fischer, K. W., & Pipp, S. L. (1984). Processes of cognitive development: Optimal level and skill acquisition. In R. J. Sternberg (Ed.), *Mechanisms of cognitive development* (pp. 45–80). New York: Freeman.
- Freeman, J. (1998) *Educating the Very Able: Current International Research*. London: The Stationery Office. Freeman, J. (2001) *Gifted Children Grown Up*. London: David Fulton Publishers.
- Freeman, J. (2002a) 'The gifted and moral values', *NAGC News*, September/October 2002.
- Freeman, J. (2003), 'Gender differences in gifted achievement in Britain and the USA', *Gifted Child Quarterly*, *47,* 202-211.
- Freeman, J. (2005) 'Permission to be gifted: how conceptions of giftedness can change lives', in R. Sternberg & J. Davidson, *Conceptions of Giftedness*, Cambridge: Cambridge University Press. Pp 80-97.
- Freeman, J. (2008), 'Morality and giftedness' (141-148), in T. Balchin, B. Hymer, & Mathews, D. (Eds.) *The Routledge International Companion to Gifted Education*. London and New York: Routledge.
- Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology? *Review of General Psychology, 9* (2), 103–110.
- Galton, F. (1869). *Hereditary Genius*. London: Macmillan.
- Gardner, H. (1983) *Frames of Mind: the Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1993). *Creating minds.* New York: Basic Books.

- Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century.* New York: Basic Books.
- George, D. (1992). *The Challenge of the Able Child*. London:
- Gestdottir, S., & Lerner, R. M. (2007). Intentional self-regulation and positive youth development in early adolescence: Findings from the 4-H study of positive youth development. *Developmental Psychology, 43*(2), 508–521.
- Gojkov, G., (2008): *Metodološki problemi istraživanja darovitosti* [*Methodological Problems in Giftedness Research*], Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača »Mihailo Palov«, Vršac.
- Gojkov, G., Đorđević, B., Stojanović, A. (2009): Sistem vrednosti potencijalne društvene elite [Value System of Potential Social Elite], *Zbornik 15*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača »Mihailo Palov«, Vršac.
- Gojkov, G., Prtljaga, J., Stojanović, A., (2010): Proučavanje darovitosti – između nomotetskog i idiografskog [Giftedness Research –Between Nomothetic and Idiographic], ECHA, Pariz.
- Gojkov, G., Stojanović, A (2010), Purpose in value structure of the gifted as critical ability and inner moral guide (Svrha u strukturi vrednosti darovitih u Srbiji kao kritička sposobnost i interni moralni vodič), Zbornik – II Međunarodna znanstvena konferenca: »Socijalne in čuvstvene potrebe nadarjenih in talentiranih«. Pag. 40-56. Ljubljana, MiB d.o.o.
- Grant, H., & Dweck, C. S. (2003). Clarifying achievement goals and their impact. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(3), 541–553.
- Greenacre, P. (1956). Experiences of awe in childhood. *Psychoanalytic Study of the Child, 11,* 9–30.
- Harlow, L. L., & Newcomb, M. D. (1990). Toward a general hierarchical model of meaning and satisfaction in life. *Multivariate Behavioral Research. 25*(3), 387–405.
- Harper and Row. Leroux, J.A. (1986). The gifted in middle school. *Roeper Review, 9*, 72-77.
- Hart, D., & Damon, W. (1986). Developmental trends in self-understanding. *Social Cognition, 4*(4), 388–407.
- Hart, D., & Fegley, S. (1995). Prosocial behavior and caring in adolescence: Relations to self-understanding and social judgment. *Child Development, 66,* 1346–1359.
- Harvard Educational Review. Kamin, L.J. (1974). *The Science and Politics of IQ*. Maryland:
- Herrnstein, R.J. & Murray, C. (1994), The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in Handbook of Giftedness and Talent (pp. 467-484) Oxford, UK
- Holahan, C.K. & Sears, R.R. (1995). *The Gifted Group in Later Maturity*. Stanford, CA: Stanford University Press. JF 14

- Jensen, A.R. (1969), 'How much can we boost IQ and scholastic attainment?' In *Environment, Heredity and Intelligence*. Cambridge, MA:
- Kagan, J. (1989). *Unstable ideas.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kamin, L.J. (1974). The Science and Politics of IQ. Maryland: Erlbaum.
- Kerpelman, J. L. (2001). Identity control theory, exploration, and choice: A commentary on Schwart's „The evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian identity theory and research". *Identity, 1*(1), 81–86.
- Kohlberg, L. (1984). *The Psychology of Moral Development. Vol 2. Essays on Moral Development.* San Francisco:
- Lapsley, D. K., & Narvaez, D. (Ed.) (2004). *Moral development, self, and identity.* Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J., & Theokas, C. (2005). Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth grade adolescents: Findings from the first wave of the 4-H Study of Positive Youth Development. *Journal of Early Adolescence, 25*(1), 17–71.
- Leroux, J.A. (1986). The gifted in middle school. Roeper Review, 9, 72-77.
- Leroux, J.A. (2000), 'A study of education for high ability students in Canada: policy, programs and student needs', in K.A. Heller, F.J. Mönks, R. Sternberg & R. Subotnik, *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.
- Lewin, K. (1926). Intention, will, and need. *Psychological Forshung, 7,* 330–385 (D. Rapaport, Trans).
- Locke, E. A., & Latham, G. P. (1990). *A theory of goal setting and task performance.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Marken, R. S. (1990). A science of purpose. *American Behavioral Scientist, 34*(1), 6–13.
- Matsuba, M. K., & Walker, L. J. (2005). Young adult moral exemplars: The making of self through stories. *Journal of Research on Adolescence, 15*(3), 275–297.
- McClelland, D. (1967). *The achieving society.* New York: The Free Press.
- Moran, S. (2009). Why MI? In J. Chen, S. Moran, & H. Gardner (Eds.), *Multiple intelligences around the world* (pp. 365–373). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Moran, S., & Gardner, H. (2006). Extraordinary cognitive development. In W. Damon (Series Ed.), D. Kuhn, & R. Siegler (Vol. Eds.), *Handbook of child psychology* (6th ed., Vol. 2, pp. 905 – 949). New York: Wiley.
- Moran, S., & Gardner, H. (2007). Hill, skill and will: A multiple intelligences perspective. In L. Meltzer (Ed.), *Understanding*

executive function: Implications and opportunities for the classroom (pp. 19–38). New York: Guilford Press.

- Murray, C. (1994), *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life.* New York: Free Press.
- Nurmi, J-E. (1991). Hoe do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review, 11,* 1–59.
- Oser, F. und Althof, W. (1997): Moralische Selbstbestimmung – MOdelle der Entwicklung und Erziehung in Wertebereich. Stuttgart: Klett – Cotta.
- Pagnin, A. & Adreani, O. D. (2000), 'New trends in research on moral development in the gifted', in K. A. Heller, F. J. Mönks, R. Sternberg & R. Subotnik (Eds.), *International Handbook of Giftedness and Talent* (pp. 467-484) Oxford, UK: Pergamon Press.
- Parks, S. (1986). *The critical years: The young adult search for a faith to live by.* New York: Harper & Row.
- Piaget, J. (1948). *Moral Judgement of the Child*, The Free Press, Glencoe, Ill.
- Quaglia, R. J., & Cobb, C. D. (1996). Toward of theory of student aspirations. *Journal of Research in Rural Education, 12* (3), 127–132.
- Quinn, S. (1995). *Marie Curie; a Life*. NY:
- Rathman, K. (2005). Education, self-knowledge and life-planning : Why schools should help students decide „who" rather than just „what" they want to be. Unpublished thesis: University of London, Institute of Education.
- Renzulli, J. & Reis, S.M. (2000), 'The schoolwide enrichment model' (pp. 367-382) in K.A. Heller, F.J. Monks, R. Sternberg & R. Subotnik, *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press
- Renzulli, J. S. (2002). Expanding the conception of giftedness to include co-cognitive traits to promote social capital. *Phi Delta Kappan, 84*(1), 33–58.
- Rokeach, M. (1973), The Nature of Human Values. New York: The Free Press.
- Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(5), 749–761.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78.
- Ryff, C. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57,* 1061–1069.
- Schwartz, S. H. (1992), Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirikal tests in 20 Countries, In:

Zanna, M. P. (1992), Advances in Experimental Social Psychology, 25, 1-65.

- Simon and Shuster. Rothman, G.R. (1992). 'Moral reasoning, moral behaviour, and moral giftedness: a developmental perspective', in Pnina S. Klein & A. J. Tannenbaum (Eds.) *To Be Young and Gifted*. New Jersey:
- Sisk, D.A. (2001), Creative leadership: a study of middle managers, senior level managers and CEOs', *Gifted Education International*, *15*, 281-290.
- Spreacker, A. (2001) 'Educating for moral development', *Gifted Education International,15*, 188 pp -193. Bicester: Stanford University Press. Stephenson, H.W. (1998), 'Cultural interpretations of giftedness: the case of East Asia', (61-77) in Friedman, R. & Rogers, K.B. (Eds.) *Talent in Context: Historical and Social Perspectives on Giftedness*. Washington: American Psychological Association.
- Sternberg, R. (2003), 'Wisdom and education', Gifted Education International, 17, 233-248.
- Sternberg, R.J. & Lubart, T.I. (1995). Defying the Crowd; Cultivating Creativity in a Culture of Conformity. New York: Free Press.
- Sternberg, R.J. (1997). *Successful Intelligence*. New York: Plume. 15
- Stojanović, A., (2008): *Metodološki pristupi moralnom vaspitanju* [*Methodological Approaches to Moral Education*] , Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Vršac.
- Tirri, K. & Pehkonen, L. (2002), The moral reasoning and scientific argumentation of gifted adolescents', The Journal of Secondary Gifted Education, Vol, III, no. 3, 120-129.
- Tirri, K. & Pehkonen, L. (2002), The moral reasoning and scientific argumentation of gifted Environment, Heredity and Intelligence. Cambridge, MA:
- Walker, L. J., & Pitts, R. C. (1998). Naturalistic conceptions of moral maturity. *Developmental Psychology, 34*(3), 403–419.
- Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London:
- Wiley. Bebeau, M., Rest, J. & Narvaez, D. (1999), 'Beyond the promise: a perspective on research in moral education', *Educational Researcher, 28*, 18-26. 3. Eysenck, H.J. (1995) *Genius: the Natural History of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wiley. Bebeau, M., Rest, J. & Narvaez, D. (1999), 'Beyond the promise: a perspective on research in moral education', *Educational Researcher, 28*, 18-26. 3. Eysenck, H.J. (1995) *Genius: the Natural History of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., Wagner, E., & Chapman, M. (1992). Development of concern for others. *Developmental Psychology, 28*(1), 126–136.

- Zimmerman, B. J. (2008). Goal setting: A key proactive source of academic self-regulation. In D. H. Schunk & B. J. Zimmerman (Eds.), *Motivation and self-regulated learning: Theory, research and applications* (pp. 267–295). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Grozdanka Gojkov,
Preschool Teacher Training College "M.Palov", Vrsac
ggojkov@hemo.net

Morality Apprehension – the Predictor of Success in Gifted Students

The text is an attempt at considering a relation of morality apprehension and the success of a number of student groups attending social-humanistic university course routes at Philosophical Faculty in Novi Sad and Nis, Teacher Training Faculty, Belgrade University – Vrsac Teaching Department and the Preschool Teacher Training College "M. Palov" in Vrsac. The research sample is casual including 299 students with average marks at studies above 8.5, who used to be at the top at their secondary schools, belonging to the group of 10% of the most successful pupils.

The first part of the text deals with the theoretical approach to various views on morality; morality theories are considered pointing to their similarities and differences (Maslov, Piaget, Cohlberg, Dabrowski, Perry…).

The idea underlying the research refers to the issue of the importance of morality for the success of the gifted during studying and represents, in a sense, a verification of the thesis on the importance of the synergy of intellect and morality in the case of the gifted. In other words, it is a test of the hypothesis on the statistically significant correlation between the set of virtues students consider moral and their success during studies. What is indirectly considered is the issue of the influence epistemological development of an individual has on his/her moral development, i.e. compatibility between morality and giftedness, or ethical and intellectual.

Basic findings:

1. Students attribute even 25 different meanings to the notion of morality. Only one of the meanings is present in almost half (46%) of the subjects. It refers to the apprehension of morality as respect for social norms. All other meanings are in the case of the polled students present in significantly lower percentage (22.6% or less). Having in mind that there is no meaning the majority of the subjects attribute to morality, the results imply that there are great individual differences in view of the meaning they attribute to morality. The situation is the same when we talk about the meanings the students attribute to amorality, how they understand it and what they implicitly imply by it. Only one of the meanings of amorality is present in nearly the half (43.5%) of the subjects. It refers to the apprehension of morality as socially unacceptable behaviour. All other meanings are in the case of the polled students present in significantly lower percentage (26.1% or less). Having in mind that there is no meaning the majority of the subjects attribute to amorality, the results imply that there are great individual differences in view of the meaning they attribute to amorality.
2. According to linear regression analysis, i.e. the stepwise method, three variables have been identified in the third step: honesty and respect for oneself as meanings of morality, as well as the variable pointing to the fact that the

subject does not know what morality is (he/she has no notion on morality). The correlation between the set of the tree stated predictors and success during studies is weak (coefficient of multiple correlation R= .295). However, the findings cannot be considered significant, since it implies that at least one part of the variance referring to the success during studies can be explicated according to the meanings the students attribute to morality. The nature of the link between the meaning of morality and the success during studies points to the finding that for those students who understand morality as **self-respect,** as well as those who have no notion on morality are more successful students. There is another interesting finding: those students who *do not involve* the notion of honesty in the notion of morality have achieved higher results during studies (in comparison to those who do attribute the meaning of honesty to morality).

3. The correlation between the meaning of morality and the average marks during studies of the potentially gifted students has been investigated according to the regression analysis, i.e. stepwise method. The criterion of potential giftedness was the average mark during studies which was 8.5 or higher. The sample involved 69 potentially gifted students. It has turned out that in the case of these students there is only one meaning of morality which is an important predictor of success during studies. It is **consistency as the meaning attributed to morality**.
4. The factors structuring morality of the potentially gifted students have explicated 50.9% of the variance of the meaning of morality, and they refer to the following:

- 1st factor- respect for others, self-respect;
- 2nd factor – righteousness, humanity, respect of social norms;
- 3rd factor – honesty, sincerity;
- 4th factor – upbringing, closeness to one's family;
- 5th factor – fairness, tolerance.